

<https://helda.helsinki.fi>

pö Entä jos he eivät halua, että heidän historiansa kirjallisuuden Etnisen vähemmistön historian tutkimisen etiikka

Pulma, Panu

Gaudeamus

2017

pö Pulma , P 2017 , Entä jos he eivät halua, että heidän historiansa kirjallisuuden
vähemmistön historian tutkimisen etiikka . julkaisussa S Lidman , A Koskivirta & J Eilola
(toim) , Historiantutkimuksen etiikka . Gaudeamus , Helsinki , Sivut 184-195 .

<http://hdl.handle.net/10138/315966>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

8

”ENTÄ JOS HE EIVÄT HALUA, ETTÄ HEIDÄN HISTORIANSA KIRJOITETAAN?”

Etnisen vähemmistön historian tutkimisen etiikka

PANU PULMA

Otsikon kysymyksen esitti historioitsija Marjatta Rahikainen eräässä seminaarissa 1990-luvun lopulla. Olin juuri aloittelemassa tutkimusta pohjoismaisen romanipolitiikan vaiheista, ja ensimmäisen kerran pysähdyin pohtimaan historiantutkijana oman tutkimusintressini suhdetta tutkimuskohteen oikeuteen määritellä itse ne rajat, joita minulla ei olisi oikeutta ylittää. Ratkaisuni oli tuolloin helppo – kohteenani oli romanipolitiikka, eivät romanit sinänsä.¹ Tässä vaiheessa olin vakuuttunut siitä, että valtaväestöön kuuluvana tutkijana minulla ei olisi edellytyksiä ryhtyä romanien historian tutkijaksi, sillä en tuntenut romanikulttuuria ja romaniyhteisöä omakohtaisesti.

Romanien historian tutkimiseen ja kirjoittamiseen kuitenkin päädyin. Intensiiviset vuodet romanien historian äärellä antoivat kokemuksia historiantutkijan eteen nousevista eettisistä valinnoista ja niiden ratkaisemisen tavoista. Tässä luvussa avaan niitä ajatuksia, joita kokemukseni ovat antaneet. En pyri yleispätevyyteen enkä tähtää tieteellisen artikkelin edellyttämään teoreettiseen pohdiskeluun,

mutta toivon pohdintojeni osaltaan avaavan niitä monimutkaisia ongelmia, joihin vähemmistöhistoriassa käytännössä voi törmätä. Kaksi teemaa nousee etusijalle: ensiksikin se, että vähemmistöjen historian tutkimus on aina poliittista ja toiseksi se, että tutkija osallistuu väistämättä poliittiseen keskusteluun.²

ROMANIHISTORIA JA TIEDONINTRESSIT

Suomessa on kirjoitettu romaneista, heidän oloistaan ja kulttuuristaan jo 1700-luvulta alkaen. Itsestään selvänä lähtökohtana oli 1960-luvulle saakka ymmärrys ja kokemus romanien toiseudesta, heidän erityisyydestään ja irrallisuudestaan valtaväestön elämästä ja kokemuksista. Kuten saamelaiset, joiden olemassaolo vähemmistönä herätti huomamaan 1800-luvun kuluessa, romanit edustivat eräänlaista toiseuden prototyyppiä, jonka kautta peilattiin valtaväestön ja sen edustaman yhteiskunnan arvojen järjestelmää.³

Varhaiselle romanitutkimukselle muodosti selkeän pohjan vuosisatainen normijärjestelmä, jota romaniväestön koettiin uhkaavan pelkällä olemassaolollaan. Irtolaislait leimasivat romanit ryhmänä lainsuojattomaksi irtolaisväestöksi, ja romanien elämäntavan ja toimeentulokeinojen nähtiin olevan ristiriidassa yhteiskunnan arvoja ja normijärjestelmän kanssa. Niinpä varhaisten romanitutkijoiden Christfrid Gananderin (1741–1790) Arthur Thesleffin (1871–1920) ja Raino Vehmaksen (1929–1979) lähtökohtana oli yhtäältä kuvata sitä, millä tavoin romanit olivat erilaisia ja toisaalta selittää miksi he olivat erilaisia. Sanoma oli siis selkeästi suunnattu valtaväestölle. Tavoitteena oli lisätä tietoa ja ymmärrystä erilaisuudesta ja samalla arvioida sitä, millä tavoin tämä erilaisuus olisi poistettavissa. Itsestään selvänä tavoitteena häämötti pyrkimys löytää niitä poliittisia ja kulttuurisia vipuja, joiden avulla romaniväestön assimilaatiota, siis sulautumista valtaväestöön, voitaisiin edistää. Varhaisilla romanitutkijoilla asiantuntijuus palveli näin ollen vallinneen vähemmistöpolitiikan tavoitteita.

On tietenkin syytä korostaa, etteivät varhaiset romanitutkijat asettuneet valtajärjestelmän asiamiehiksi ohjelmallisesti ja tavoitteellisesti. Kysymys on pikemmin siitä, että vallitseva yhteiskunnan normijärjestelmä sanelee aina ne rajat, joiden sisällä tutkijat asettavat kysymyksensä ja rajaavat kiinnostuksensa kohteet. Toki nämä tutkijat olivat myös aidosti kiinnostuneita kohteensa erityislaadusta, pyrkivät ymmärtämään sitä ja tekemään sitä ymmärrettäväksi myös omille aikalaisilleen.⁴

Selvä käänne tapahtui 1960-luvulla, kun kansainvälisen vähemmistöpolitiikan synty nosti kentälle uutta sukupolvea ja uudenlaiset kysymyksenasettelut. Nuori tutkijapolvi liittoutui syntyneen radikaalin vähemmistöliikkeen, kuten vuonna 1967 perustetun Suomen Mustalaisyhdistyksen kanssa. Sosiologian, sosiaalipolitiikan ja kulttuurintutkimuksen aloilla koettiin uudenlainen kiinnostus romaniväestön olojen ja perinteiden tutkimukseen. 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla tehtiin paljon opinnäytetöitä, joissa pureuduttiin romaniväestön asuin- ja elinoloihin, musiikkiin ja tapakulttuuriin. Tämän aallon eräänlainen huipentuma – ja samalla käännekohta – olivat Martti Grönforsin väitöskirja (1977) ja sitä seurannut tietoteos *Suomen mustalaiskansa* (1981). Grönfors aloittaa teoksensa paljon puhuvalla virkkeellä: ”Tämä kirja kertoo Suomen mustalaisten yhteiskunnasta, sen sosiaalisesta rakenteesta ja asemasta valtakulttuurin paineessa.”⁵

1960-luvulla romanien yhteisöä tutkittiin sosiologis-antropologisesti. Taustaoletuksena oli essentialistinen näkemys romaniyhteisön ja -kulttuurin alkuperäisestä ja perusteiltaan muuttumattomasta luonteesta, jonka olemassaolon oikeutuksen ”valtakulttuuri” kiisti. Vuosisatainen ”paine” nähtiin luonteeltaan sortavana ja sulauttamiseen tähtäävänä. Tutkijan tehtävänä oli nostaa esille, kuvata ja selittää romanikulttuuri, antaa sille sen ansaitsema arvo ja puolustaa sen oikeutta olemassaoloon valtakulttuurin rinnalla.

Suomen mustalaiskansa -kirjan syntyprosessi tuo hyvin esille kirjoittamisajankohdan hengen. Ensiksikin teos pyrki vastaamaan

siihen kritiikkiin, mikä oli syntynyt romanien keskuudessa sen vuoksi, että Grönforsin kaikki edelliset tutkimukset oli julkaistu englanniksi. Tämä epätietoisuus siitä, mitä Grönfors oli sanonut ja tarkoittanut johti tilanteeseen, jossa epäluottamus tutkijaan alkoi tehdä mahdottomaksi työskentelyn romaniyhteisön kanssa. Epäluottamuksen syynä oli toisaalta se, että moni ei osannut lukea vieraskielistä tekstiä, ja toisaalta romaniyhteisössä vielä 1980-luvulla vallinnut syvä haluttomuus romanikulttuurin tabujen, kuten väistämisvelvollisuuden eli verikoston julkiseen käsittelyyn. Tästä syystä Grönfors näki välttämättömäksi esittää kootusti tutkimustuloksensa ja näkemyksensä suomen kielellä.

Suomen romaneista suomen kielellä kirjoittaminen puolestaan merkitsi sitä, että Grönfors oli ensimmäinen tutkija, joka tavoitteellisesti suuntasi tekstinsä myös romaniväestölle itselleen. Ensimmäistä kertaa valtaväestöön kuulunut tutkija otti siis lähtökohdakseen tutkimuskohteensa oman tiedonintressin, olkoonkin, että se kohdistui nimenomaan tutkijan tavoitteisiin, ei niinkään hänen tutkimustuloksiinsa. Tutkimustulosten vastaanotto olikin varsin ristiriitainen ja koko prosessi johti pitkään luottamuspulaan romanien ja tutkijoiden välisessä yhteistyössä.

Tutkijoiden ja romanien yhteistyösuhde ei toki katkennut kokonaan. Antropologisessa tutkimuksessa työ jatkui Anna-Maria Viljasen, Tuula Kopsa-Schönin ja Airi Markkasen väitöstutkimuksilla, mutta epäluulo jäi kytämään pinnan alle.⁶

Historiantutkimuksessa romanit olivat pitkään marginaalissa, sillä historiantutkijat alkoivat löytää romanit vasta 1980-luvulla ja silloinkin hyvin hapuillen.⁷ Tilanne muuttui olennaisesti vasta 2000-luvulla, ja nyt aloitteentekijöinä olivat romanijärjestöjen edustajat. Kun vuonna 2006 vietettiin romanasian neuvottelukunnan (RONK) 50-vuotisjuhlia, neuvottelukunta teki valtioneuvostolle aloitteen Suomen romanien historian tutkimisesta. Kuten neuvottelukunnan varapuheenjohtaja Väinö Lindberg ja pääsihteeri Sarita Friman-Korpela asian ilmaisivat: ”Valtioneuvostolle siksi, että romanien

tasa-arvon toteutuminen myös kulttuurin ja tieteen piirissä oli koko valtioneuvoston asia.”⁸

Romaniaktivistien kiinnostuminen historiankirjoituksesta selittyy osaltaan vuoden 1995 perustuslakiuudistuksella ja sen määrittelyillä. Romanit määriteltiin kansalliseksi vähemmistöksi, jolle oli taattu oikeus oman kielensä ja kulttuurinsa säilyttämiseen ja kehittämiseen. Perustuslakiuudistuksen jälkeen sosiaali- ja terveysministeriö asetti selvitysmiehet (Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg) laatimaan esityksen romanipolitiikan strategioista. Tässä yhteydessä selvitysmiehet pohtivat romani-identiteetin ja romanikulttuurin luonnetta ”kansallisen vähemmistön” näkökulmasta. Kaksoisidentiteetti – suomalainen ja romani – vaati työtä sekä romanien itsensä että valtaväestön suuntaan. Kansallisen romani-identiteetin vahvistaminen tarkoittaa tässä strategiassa tietoon perustuvaa valistusta siitä, mitä romanius on ja on ollut. Selvitysmiehet arvioivat, että ”kulttuurin kehittämisen kannalta tärkein kysymys lienee, kuinka valtaväestö voi hyväksyä romanikulttuurin rikkauden – kaksikulttuurisuuden.”⁹

Tästä kaksoistehtävästä, yhtäältä romanien oman identiteetin vahvistamisesta ja toisaalta romanikulttuuria koskevan tiedon lisäämisestä koko yhteiskunnassa, kumpusi myös ajatus historian tutkimuksesta osana valtiollisen romanipoliittisen strategian toteuttamista. Romanien historiallisten vaiheiden ja romaniyhteisön sisäisen kehityksen tutkiminen näyttäytyi itsestään selvänä etnoliittisena tehtävänä, jossa tavoitteena on romanien oman järjestäytymisen ja poliittisten tavoitteiden historiallisen perustelun vahvistaminen. Romanien historiaa ei pidetty itsestään selvänä sorron ja alistamisen kertomuksena, mistä olisi voitu selvittää poliittisilla julkilausumilla. Tällaiset niin sanotut poliittiset anteeksipyyntöjä ovat olleet kansainvälisesti suosittu tapa ratkaista menneisyyden painolastista koituneet paineet. Myös Suomen evankelis-luterilainen kirkko esitti vuonna 1995 anteeksipyyntönsä romanien vuosisataisesta väärinkohtelusta.¹⁰

Suomen romanipolitiikan strategisissa valinnoissa menttiin pidemmälle: tehtävänä ei ollut kuvata romaniväestöä pelkästään

valtakoneistojen ja valtaväestöjen alistavien toimien kohteena vaan myös itse romaniudessa historian saatossa tapahtuneita muutoksia. Tämänäyttöinen näkökulma oli selvästi erilainen kuin vaikkapa Ruotsissa, jossa romanien kohtelua pidettiin ykskantaan sortopoliitiikkana.¹¹ Suomen romanit hakivat näin ollen historiankirjoituksesta selkänöjää omille yhteiskunnallisille tavoitteilleen pikemminkin yhtenäisyyttä korostavasta kuin vastakohtia hakevasta lähtökohdasta.

SUOMEN ROMANIEN HISTORIA -PROJEKTIN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Suomen romanien historia -projektin valmistelu käynnistettiin romaniasia-ain neuvottelukunnan toimeksiannosta vuonna 2007. Hanketta varten perustettiin työryhmä, johon kuului sekä Helsingin yliopiston edustajia että neuvottelukunnan edustajia.¹² Hanke sai opetusministeriön rahoituksen vuonna 2009, ja toteutuksesta vastasi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tutkimus tehtiin siis valtion aloitteesta, ja sillä oli selvät etnopolitiittiset lähtökohdat. Akateemisen historiantutkimuksen näkökulmasta kiinnostavin kysymys onkin, kuinka nämä lähtökohdat soveltuivat yhteen akateemisen tutkimuksen tieteellisyyden ja riippumattomuuden periaatteen kanssa. Alusta alkaen kaksi periaatetta hyväksyttiin lähtökohdiksi:

Tutkijoiden työtä ohjaavat tieteellisyyden periaatteet eikä tutkimustyölle aseteta ulkopuolelta ehtoja tai vaatimuksia. Tutkimusryhmän autonomia oli tutkijoiden työn perusehto, ja samalla se loi pohjan tutkimuksen eettisten ongelmien ratkaisuun.

Romanit ja tutkijat tekevät yhteistyötä koko tutkimusprosessin ajan. Tämä oli itsestään selvä eettinen lähtökohta, mutta samalla se oli myös tieteellisesti perusteltu.

Näiden lähtökohtien toteutuminen turvattiin siten, että työtä valvomaan perustettiin historiatoimikunta, jonka jäsenistä puolet nimesi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tieteellisiin perustein,

puolet romanasian neuvottelukunta. Lisäksi perustettiin tieteellinen ohjausryhmä tukemaan ja mentoroimaan projektin tutkijoita, joista osa oli kokeneita ja pitkään romanitutkimusta tehneitä ja osa aloittelevia nuoria tutkijoita. Ohjausryhmään nimettiin eri alojen kokeneiden tutkijoiden ohella romaneja, joilla oli tutkimuskokemusta. Osa teosta varten tehtävistä artikkeleista oli romanitaustaisten henkilöiden vastuulla, ja tutkimusapulaiset ja haastattelijat rekrytoitiin samoin osittain romanitaustaisista henkilöistä. Tavoitteena oli, että romanit olivat mukana koko prosessissa alustavasta suunnittelusta artikkeleiden lopulliseen viimeistelyyn. Miksi tämä oli tärkeää?

Romaniyhteisön ulkopuolelta tulevien tutkijoiden näkökulmasta romanien oma osallisuus tutkimusprosessissa perustui näkemykseen, että pääasiassa viranomaisten ja muiden valtaväestön edustajien tuottamien lähteiden tulkitsemiseen tarvitaan romanikulttuurin ja -yhteisön toimintalogiikan tuntemusta. Historian- ja kulttuurintutkijoiden ammattitaidon, lähdekritiikin ja historiallis-kulttuurisen kontekstoinnin rajat tulevat monesti vastaan vähemmistöryhmän toimintaa tutkittaessa. Vähemmistön historian tutkiminen ilman ryhmän omaa osallisuutta ei voikaan tuottaa luotettavia tuloksia.

LINJAVALLINNAT: SORRON VAI VUOROVAIKUTUKSEN HISTORIA?

Romanijärjestöt painottivat Suomen romanien historia -projektissa tasa-arvoa romanikulttuurin kehittämisessä. Tästä lähtökohdasta romanijärjestöjen edustajien jokseenkin yksimielinen näkökulma historiaan oli nimenomaan selviytymisstrategioiden tutkiminen. Tästä puolestaan kumpusi näkemys, että romanien historia ei ole voinut olla pelkkää sorron kohteena olemista. Niin sanottua ”uhrinäkökulmaa” ei pidetty perusteltuna, vaan romanit itse halusivat painottaa kanssakäymisen ja vuorovaikutuksen eri muotojen tutkimista.

Myös tutkijat painottivat yhteistyön merkitystä: juuri vuorovai-
kutukset ja sen vaikutukset sekä romaniyhteisöön että niin sanottuun
suureen yhteiskuntaan olivat tutkijoiden näkökulmasta hedelmäl-
linen lähtökohta. Tutkijat nojasivat myös kansainväliseen vähemmis-
tötutkimukseen. Tämä linjavalinta oli hyvin samansuuntainen kuin
Suomen saamelaistutkimuksessa. Veli-Pekka Lehtola toteaa teokses-
saan *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*:

[M]olemmat näkökannat – uhriajattelu ja kolonialismin kieltäminen
– perustuvat mielestäni liiallisiin yleistyksiin tai pitkälle vietyihin joh-
topäätöksiin. Selvää kuitenkin on, että perinteisesti ongelmattomina
pidetyt kolonialismin ja alistamisen käsitteet vaativat uudenlaista
lähestymistä. Näkemykseni on se, että ne ovat perusteltuja ja hedel-
mällisiä lähtökohtia suhteiden tarkastelemiseen, mutta suomalaisten
ja saamelaisten suhteissa niitä täytyy lähestyä aiempaa hienosyisem-
min. Tärkeää on hahmotella tarkemmin sitä monimuotoisuutta, joka
liittyy niin taustoihin, oloihin kuin yksittäisiin tapauksiin.”¹³

Myös romanien historian tutkijat ajattelivat, että oli kyseen-
alaistettava totutut ajattelutavat, koskivat ne sitten romanien ja
valtaväestön suhteita, valtaväestöä itseään tai romaneja ryhmänä ja
romaniutta kulttuurisena käsitteenä. Käsitys romaniudesta jonakin
alkuperäisenä ja muuttumattomana oli tutkimukselle haaste, koska
stereotypiat ovat historiallisesti muodostuneita, niin valtaväestön
kuin romanien itsensäkin keskuudessa. Näin ollen stereotyypioiden
muodostuminen oli itsessään tutkimusongelma (ks. näkökulmalaa-
tikko ”Luutuneet luokittelut”).

Stereotyyppisten käsitysten haastaminen ei ollut helppoa.
Historiallisen analyysin ja kuvauksen ongelmana oli romaniuden
moninaisuuden ja romaniyhteisön moniäänisyyden tavoittaminen.
Yksi keskeisiä keskustelunaiheita tutkijoiden ja romanien välillä oli
kysymys romaniuden liukuvista rajoista. Konkreettisesti ongelma
nousi esille esimerkiksi pohdittaessa sitä, kuuluivatko puoliksi

romanit ja romaniudesta luopuneet henkilöt ja perheet tutkimuksen kohteisiin. Tällä seikalla ei ollut vain tutkimusstrategista merkitystä, vaan ongelmalla on myös välitön etnopolitiittinen merkitys: kuka on ”oikea romani” ja kenellä on valta määrittellä romanius? Vastaava ongelma on tuttu muidenkin vähemmistöryhmien määrittelyssä ja tutkimuksessa.

Suomen romanien historia -tutkimushankkeen aikana vähemmistöpolitiittiset kysymykset olivat ajankohtaisia myös medioissa ja erilaisissa romaniyhteisön omissa tilaisuuksissa. Käydyissä keskusteluissa kävi kyllä ilmi, että romaniyhteisön jäsenillä on erilaisia näkemyksiä. Onkin kysyttävä, edustivatko historiaprojektissa mukana olleet romanijärjestöjen johtohenkilöt vain osaa romaniyhteisöstä. Jos on niin, että osa romaniyhteisöstä ei saanutkaan näkemyksiään esille, voi aiheellisesti esittää epäilyn, että Suomen romanien historian linjavalinnat heijastivatkin romaniyhteisön sisäisiä valtasuhteita enemmän kuin yhteisön tosiasiallista moniäänisyyttä. Tuliko historiasta tällä tavoin välikappale romaniyhteisön sisäisessä poliittisessä keskustelussa?

Koska historiatoimikunnan romanijäsenet olivat romanasian neuvottelukunnan nimeämiä, romaniyhteisön sisäiset poliittiset ja arvovaltahierarkiat heijastuivat suoraan myös historiahankkeeseen. Tämä näkyi tietenkin jo lähtökohtien määrittelyssä, mutta tässä tutkijoiden ja romaniedustajien näkemys oli samansuuntainen: molemmat halusivat korostaa vuorovaikutusta repression ja uhrinäkökulman sijaan. Ongelmana oli kuitenkin se, että romaniyhteisön sisäiset arvostukset, kuten eri sukujen maineeseen ja sosiaaliseen statukseen liittyvät kysymykset vaikuttivat siihen, keitä toimijoita oli mahdollista nostaa esille.

Väistämisvelvollisuuteen liittyviä suoranaisia kansalaisoikeusrikkomuksia ei juuri käsitelty. Aihetta kuitenkin sivuttiin vuosina 2007–2009, kun Rainer Friman julkaisi teoksen *Miehen tie* (2007). Friman nosti teoksessaan esille sellaisia piirteitä esimerkiksi väistämisvelvollisuuden käytännön sovellutuksista, joita hän piti sekä

laittomina että ihmisoikeuksia loukkaavina. Tällaisia olivat vääryyden kohteeksi joutuneen suvun oikeus kostaa kokemansa väkivalta ja tapaukset, joissa vihamielisissä suhteissa olleen suvun jäseniä estettiin valitsemasta vapaasti asuinpaikkaansa. Romanien näkökulmasta kyse oli ikiaikaisesta periaatteesta, että vääryyden tekijän suvun tuli väistää kohtaamasta vääryyden kohteeksi joutuneen suvun jäseniä. Tunnettuna ja arvostettuna taiteilijana ja saarnaajana Frimanin kannanotot herättivät romaniyhteisön sisällä vilkkaan keskustelun.¹⁴

HISTORIALLA HYVITTÄMINEN?

Menneisyyden vääryyksien – tai sellaisiksi koettujen ilmiöiden – poliittisesta anteeksipyyttämisestä on tullut kansainvälisesti varsin yleinen ilmiö. Suomen poliittisessa kulttuurissa tähän menneisyyden käsittelyn tapaan on suhtauduttu viime aikoihin saakka vieroksuen. Kuitenkin joitain anteeksipyyntöjä on tehty aiemminkin: Vuonna 1995 evankelis-luterilainen kirkko pyysi anteeksi tapaa, jolla kirkko on vuosisatojen saatossa kohdellut romaneita ja vuonna 2011 kansanedustaja Päivi Lipponen (sd) teki eduskunta-aloitteen lastenkotilasten kohtelun selvittämiseksi Suomessa. Taustalla oli muun muassa Ruotsin hallituksen päätös, jonka mukaan kaltoin kohdelluilla huostaan otetuilla ja lastenkotilapsilla oli oikeus saada korvauksia. Vaikka Lipposen aloitteessa ei erikseen nostettu esille Suomen Mustalaislähetyksen (nyk. Romano Missio) lastenkoteja, niin sanottujen mustalaislastenkotien lasten kohtelusta ja kohtaloista oli käyty varsin kiihkeää julkista keskustelua vuosina 2006–2007. Tämä keskustelu laajeni myöhemmin koskemaan myös valtaväestön lasten kohtelua. Aloitteen vaikutuksesta tehty Suomalaisen lastensuojelun menneisyys-selvitys johti Suomessa hyvin poikkeukselliseen tapahtumaan sosiaaliministeri Juha Rehulan pyydettyä julkisesti valtiovallan puolesta anteeksi lastensuojelun sijaishuollossa kaltoin kohdelluilta ihmisiltä.¹⁵ Oliko myös Suomen romanien historia -hankkeen takana sama ajatus?

Kasvatushistorioitsija Jan Löfström esittää saksalaiseen Jörn Rüseniin nojaten, että ”menneisyyttä koskevista tulkinnoista on löydettävä yhteiskunnassa vaikuttavia arvoja, jotta noilla tulkintoilla ylipäänsä koetaan olevan jokin merkitys nykypäivän perspektiivistä.”¹⁶ Suomessa historialla vaikuttaa olevan voimakas merkitys ihmisten identiteettitietoisuuteen ja yhteiskunnalliseen ajatteluun. Tämä näkyy selvästi vaikkapa siinä, kuinka 1960-luvun alun henkinen murros sai voimakkaasti historiallisen sisällön Väinö Linnan *Pohjan-tähti*-sarjan kautta. Suomalaisen historiapolitiikan symboliksi nousi 1970-luvulla käynnistetty Punaisen Suomen historia -projekti, jossa valtion rahoituksella, mutta historiantutkijoiden itsenäisesti toteuttamana, selvitettiin vuoden 1918 tapahtumat myös kapinaan nousseiden näkökulmaa kunnioittaen. Tällä tavalla hävinneiden historia haluttiin – ja onnistuttiin – tuomaan osaksi yhtenäistä kansallista kertomusta.¹⁷ Valtiollisista historiaprojekteista tuli sittemmin pysyvä toimintatapa.¹⁸

Olennaista on, että aatteellisia murroksia ja niistä kumpuavia poliittisia tavoitteita on itsestään selvästi ratkottu nojaamalla historian tutkimuksen voimaan. Ei ehkä niinkään siten, että historiantutkimuksesta olisi haluttu tehdä tuomari, joka määrittelee, kuka teki väärin ja ketä kohtaan, vaan siten, että koettujen vääryydetunteiden oikeutus on tunnustettu. Tällä tavalla on haluttu ottaa myös vääryyttä kokeneet osaksi yhteistä kansallista kertomusta. Historiantutkimuksen eettiseksi mutta samalla myös poliittiseksi tehtäväksi tuli antaa totuudenmukainen kuva menneistä tapahtumista ja sitä kautta vapauttaa vääryyttä kokeneet kokemuksensa taakasta. Historiapolitiikan ideana oli siis osaltaan heikentää historian käyttämistä poliittisena taisteluargmenttina ja tätä kautta vahvistaa kansallisen yhtenäisyyden ideaa.

Tämä ajatuksenjuoksu näkyy myös romaniasiaain neuvottelukunnan aloitteessa: Valtion tehtäväksi nähtiin varmistaa romanien historiallinen kutominen osaksi yhteistä kansallista kertomusta. Historiankirjoitus oli romanien edustajille yleistä tasa-arvopolitiikkaa, ei niinkään historiallisen vääryyden korjaamista tai ”anteeksipyyntö”

– ne tulivat tavallaan projektin sivutuotteina. Jos arkkipiispa Vikström 1995 anteeksipyyntöllään ”symbolisesti katkaisi samalla arkkipiispa Laurentius Petrin romanikansaan 1500-luvulla kohdistaman kirouksen”,¹⁹ niin historiaprojekti symbolisesti lopetti romanien käsittelemisen Suomen kansasta erillisenä etnisenä kategoriana, ”toisina”.

On aihetta korostaa, että historiatoimikunnassa tai romanien kanssa järjestetyissä tilaisuuksissa ei kertaakaan esitetty vaatimusta, että romaneille pitäisi jotenkin ”hyvittää” menneisyyden kokemukset. Niiden tekeminen näkyviksi historiankirjoituksessa ja virallinen tunnustaminen riittivät. Tämä on hyvä esimerkki siitä, että suomalaisen historiakulttuurin läpäisyvoima koski myös romaneja. Avoimeksi jää tärkeä eettinen kysymys, johon jokaisen tutkijan täytyy kohdallaan vastata: onko tutkijanroolinani ”vain” asiantuntijuus vai asetunko samalla tutkimuskohteeni asianajajaksi? Tietoisena romaniyhteisön moniäänisyydestä olen joutunut pohtimaan sitä, kenestä oikein puhun, kun puhun romaneista ja heidän kokemuksistaan. Asianajan rooli on tuntunut kerta kerralta suuremmalta eettiseltä ongelmalta.

14. Friman-Korpela 2012, 262–264.
15. STM 2016.
16. Löfström 2012, 12.
17. Ks. Kettunen 1990.
18. Tommila 1989, 244.
19. Hedman 2012, 255.

**LUKU 8: ”ENTÄ JOS HE EIVÄT
HALUA, ETTÄ HEIDÄN
HISTORIANSA KIRJOITETAAN?”**

1. Pulma 2006, 11–12.
2. Käyttämäni esimerkit ovat Suomen romanien historia -hankkeesta, mutta tulkinnot ovat omiani eivätkä projektissa mukana olleet kollegat ole niistä vastuussa.
3. Saamelaishistoriasta Lehtola 2012.
4. Ks. Viljanen 2012, 375–413.
5. Grönfors 1981, 9; Grönfors 1977. Mustalainen-termi korvautui sanalla romani 1990-luvun alussa.
6. Viljanen 1994; Kopsa-Schön 1996; Markkanen 2003.
7. Nygård 1985, 2001.
8. Friman-Korpela & Lindberg 2012, 10.
9. Suonoja & Lindberg 2000, 46.
10. Anteeksi pyytämisen ja historian hyvittämisen problematiikasta ks. Löfström 2012; Hedman 2012, 255.
11. Ks. esim. Nordström 2015, 221–225.
12. Yliopiston edustajia olivat Panu Pulma, Hanna Snellman ja Anna-Maria Viljanen ja neuvottelukunnan edustajia Tuula Lindberg, Väinö Lindberg, Henry Hedman ja Sarita Friman-Korpela.
13. Lehtola 2012, 16.